

ADRIANNA CZEKALSKA
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

Starania Wojciecha Korabity Ostrowskiego o legitymację szlachectwa w Heroldii Królestwa Polskiego – przyczynek do problemu

Streszczenie. Celem pracy jest krótkie przedstawienie procedury uznawania szlachectwa przez Heroldię Królestwa Polskiego. Podstawowym materiałem źródłowym wykorzystanym w tekście jest niepełna dokumentacja Wojciecha Korabity Ostrowskiego przechowywana w zbiorach Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna znajdującym się w Archiwum Państwowym w Łodzi. Wybrakowane archiwalia podworskie uzupełniono, o ile było to możliwe, o akta i wykazy II Rady Stanu oraz Heroldii znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.

Artykuł ma charakter przyczynkarski, jednak wydaje się, że omówione w nim działania podjęte przez jednego z ziemian mogą dać wyobrażenie, z jakimi problemami borykał się stan szlachecki po wprowadzeniu przez Cesarstwo Rosyjskie obowiązku udowadniania swojego pochodzenia. Zebrana baza źródłowa ukazuje bowiem kłopoty formalno-administracyjne, które w przypadku drobnej szlachty mogły skutkować degradacją w hierarchii społecznej.

Słowa kluczowe: Heroldia Królestwa Polskiego, szlachta, stan szlachecki, uznanie szlachectwa, Wojciech Ostrowski, Ostrowscy z Maluszyna.

Słumienie powstania listopadowego przez władze rosyjskie umożliwiło rozpoczęcie rzeczywistego ujednoczenia Królestwa Polskiego z zasadami prawno-administracyjnymi funkcjonującymi w Cesarstwie Rosyjskim. Jedną z reform, które zastosowano w ramach popowstaniowych represji, było wylegitymowanie szlachty polskiej. W ukazie z 1836 r. jako jeden z powodów wprowadzenia mechanizmu udowadniania szlachectwa podawano, że stało się ono „prostym tytułem honorowym”. Według ustawodawcy w celu podniesienia jego rangi należało wprowadzić zasadę obowiązującą w Cesarstwie, tzn. „za podstawę praw dostojęństwa szlacheckiego [...] przyjąć [...] imię nabyte przez zna-

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Nowożytnej, e-mail: adriannaczekalska@hotmail.com.

komite zasługi w wojskowym i cywilnym zawodzie”¹. W rzeczywistości jednak wszystkie działania mające na celu stworzenie swobodnego „katalogu szlachty” miały służyć ograniczeniu jej wpływu na wszelkie dziedziny życia polityczno-gospodarczego i całkowitemu uzależnieniu od rządu rosyjskiego zrewidowanej grupy. Niemniej nieudowodnienie szlachectwa i związana z tym degradacja w hierarchii społecznej była nie do przyjęcia dla przedstawicieli środowiska ziemiańskiego, dlatego też bez większego zastanowienia podejmowali się oni żmudnej procedury dowodzenia swojego pochodzenia. Jedną z takich osób był dziedzic dóbr maluszyńskich, Wojciech Ostrowski herbu Korab. Celem artykułu jest krótkie ukazanie, jak problematyczny mógł okazać się mechanizm legitymizacji szlachectwa. Chcąc lepiej wyjaśnić reguły administracyjne zastosowane w tej kwestii przez Cesarstwo Rosyjskie, zdecydowano się przedstawić pokrótce normy prawne i organizacje instytucji odpowiedzialnych za potwierdzanie przynależności do uprzywilejowanej grupy obywateli.

Komisja Rewizji i Ułożenia Praw Królestwa Polskiego (zwana Komisją Kodyfikacyjną) działająca pod przewodnictwem Pomocnika Ministra Sekretarza Stanu Królestwa Polskiego hr. Ignacego Turkułła w ciągu czterech lat (od 1832 r.) opracowała *Prawo o szlachectwie*², wprowadzając szlachectwo dziedziczne i osobiste. Dokładne omówienie przytoczonego ustawodawstwa nie jest jednak głównym celem pracy, dlatego na potrzebny dalszej analizy materiału źródłowego zostaną wymienione jedynie najistotniejsze kwestie poruszone we wzmiankowanym akcie normatywnym.

Pierwsze z wymienionych rodzajów szlachectwa (dziedziczne) można było uzyskać dzięki pełnieniu służby wojskowej lub cywilnej (od urzędnika VI klasy lub wyżej) czy też uzyskaniu orderu na tejże służbie oraz przez „łaskę szczególną Monarchy”. Możliwe było również zdobycie go dzięki urodzeniu lub małżeństwu. Szlachectwo osobiste natomiast przysługiwało oficerom, osobom kończącym służbę cywilną lub wojskową, urzędnikom klasy X oraz ludziom, którzy dostąpili łaski cara, a udzielane było jedynie przez małżeństwo z wyłączeniem dziedziczenia przez urodzenie³. Dla dalszych rozważań istotniejsze jednak pozostają

¹ *Ukaz carski z 25 VI/7 VII 1836 r.*, [w:] *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* [dalej: DPKP], t. XIX, s. 179–183.

² *Prawo o szlachectwie* tworzyły cztery rozdziały zatytułowane kolejno: 1. *O nabywaniu praw szlacheckiego stanu, tudzież o jego przechodzeniu i dowodach*; 2. *O prawach i przywilejach szlacheckiego stanu*; 3. *O utracie i odzyskaniu praw szlacheckiego stanu*; 4. *O sprawdzeniu dowodów szlachectwa, zapisywaniu szlachty i księgi tym końcem po województwach ustanowione i o aktach stanu szlacheckiego*. Cf. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], *II Rada Stanu Królestwa Polskiego, 1807–1853*, sekcja V – sprawy heraldyczne i tytułów honorowych 1833–1841, *O szlachectwie [normatywy]*, sygn. 126; *Prawo o szlachectwie z 25 VI/7 VII 1836 r.*, [w:] DPKP, t. XIX, s. 187–289.

³ AGAD, *II Rada Stanu...*, rozdział 1. *O nabywaniu praw szlacheckiego stanu, tudzież o jego przechodzeniu o dowodach*, art. 1–15, sygn. 126; *Prawo o szlachectwie...*, art. 1–15, s. 187–201.

kolejne przepisy regulujące tzw. dowody, które należało przedstawić, ubiegając się o uznanie szlachectwa.

Udowadniając przynależność do stanu szlacheckiego, należało dostarczyć do Heroldii Królestwa Polskiego (za pośrednictwem Komisji Wojewódzkich) wszelkie akty, dyplomy, statuty, nominacje czy patenty na stopnie wojskowe oraz cywilne. Honorowano także konstytucje sejmowe potwierdzające pełnione funkcje publiczne zarówno w kraju, jak i na zagranicznych placówkach dyplomatycznych przed 1795 r. Regulacje te dotyczyły również orderów Orła Białego oraz Św. Stanisława. Do wniosku o uznanie przez Heroldię szlachectwa dziedzicznego trzeba było dołączyć wszystkie możliwe zaświadczenia wystawiane na nazwisko osoby, od której chciano toż szlachectwo wywieść. Respektowano oryginały i kopie dokumentów, jednak jedynie pod warunkiem poświadczenia każdego odpisu przez właściwą instytucję, tj. Komisję Rządową Sprawiedliwości (dla wyciągów z dawnej Metryki Koronnej) lub 1. Wydział 3. Departamentu Rządzącego Senatu (dla wyciągów z dawnej Metryki Litewskiej)⁴. Te same normalizacje tyczyły się potwierdzenia każdego nadania ziemskiego⁵. Zastrzeżono jednocześnie, że samo wpisanie do Ksiąg Obywatelskich Szlachty po Województwach nie jest jednoznaczne z przynależnością do stanu szlacheckiego. Równocześnie jednak każdy, kto nie figurował we wspomnianych księgach, musiał poświadczyć, że powodem braku takowej adnotacji nie jest wcześniejsze utracenie szlachectwa „podług obowiązujących w różnych epokach praw dawnych polskich, pruskich i austriackich”⁶.

W rozdziale 4. wydanego prawa (*O sprawdzaniu dowodów szlachectwa i księgi tym końcem po województwach ustanowione i o aktach staniu szlacheckiego*) art. 51 stwierdzono, że główny nadzór nad weryfikacją przedstawionych dowodów należał do Namiestnika Królestwa Polskiego, którego w pracy wyręczała Rada Stanu oraz ustanowiona przy niej Heroldia. Całością prac w tej dziedzinie zajmowała się jednak ostatnia z wymienionych instytucji. Dwie pozostałe sprawowały swój dozór jedynie nominalnie, wydając ostateczne decyzje (na podstawie opinii Heroldii) o przychyleniu się do wniosku o uznanie szlachectwa. Od decyzji odrzucenia przez Heroldię podania o wpisanie do ksiąg stanu szlacheckiego nie przewidziano bowiem żadnej możliwości odwołania do wyższej instancji. Artykuł 58 zakładał jedynie możliwość dostarczenia brakujących dokumentów w ciągu sześciu miesięcy od cofnięcia złożonego wniosku. W art. 52–65 określono natomiast zakres organizacji Heroldii. Składała się ona z jednego stałego wydziału

⁴ Za kopie uznawano wypisy z Metryki Koronnej i Litewskiej, *Volumina legum* lub Dziennika Praw Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. *Vide*: AGAD, *II Rada Stanu...*, art. 16–21, 23–24, sygn. 126, *Prawo o szlachectwie...*, art. 16–21, 23–24, s. 201–213, 215–217.

⁵ W tym przypadku wypisy można było uzyskać nie tylko z Metryki Koronnej i Litewskiej, lecz także z Archiwum Województw Królestwa Polskiego. AGAD, *II Rada Stanu...*, art. 22, sygn. 126, *Prawo o szlachectwie...*, art. 22, s. 213.

⁶ AGAD, *II Rada Stanu...*, art. 25, sygn. 126, *Prawo o szlachectwie...*, art. 25, s. 217.

(na czele z dyrektorem) i kilku tymczasowych (na czele z referendarzami), powstających w miarę napływających spraw⁷. Szczegółowe przepisy regulujące mechanizm prac Heroldii zostały ogłoszone na Posiedzeniu Rady Stanu w dniu 11/23 lipca 1836 r.⁸

Po lekturze wspomnianego ustawodawstwa nasuwa się stwierdzenie, że procedura udowodnienia swojego szlacheckiego pochodzenia dla większości herbowych mieszkańców Królestwa Polskiego, przyzwycajonych do swojej niekwestionowanej dotąd wysokiej pozycji, była sprawą żmudną i niewątpliwie upokarzającą. W zbiorach Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna przechowywanych w Archiwum Państwowym w Łodzi znajduje się szczątkowa dokumentacja z czynności podjętych w tej kwestii przez wspomnianego Wojciecha Korabity Ostrowskiego. Przytoczony materiał źródłowy został uzupełniony – o ile było to możliwe – archiwaliami II Rady Stanu przechowywanymi w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Autorka artykułu zdaje sobie jednak sprawę, że analiza wymienionych dokumentów stanowi jedynie przyczynek do szerokiego problemu ograniczania szlachty polskiej przez rząd rosyjski.

Postać Wojciecha Ostrowskiego nie doczekała się dotąd żadnego opracowania biograficznego⁹. Urodził się on 14 kwietnia 1782 r. w Rudce i był pierwotnym synem Michała i Marianny z Tymowskich Ostrowskiej. Ochrzczono go dziesięć dni później imionami Wojciech Ignacy Jan Nepomucen, co potwierdza znajdujący się w zbiorach domowego archiwum Ostrowskich wyciąg z aktu chrztu sporządzony 7 lutego 1828 r.¹⁰ Dzięki małżeństwu zawartemu 18 października 1809 r. z Józefą z Potockich rodzina Korabity została skoliigacona z Potockimi herbu Złota Piława, a w dalszym okresie nawiązała również bliższą znajomość z Aleksandrem hrabią Wielopolskim i margrabią Gonzagą-Myszkowskim. Świadczy o tym choćby późniejsza działalność syna Wojciecha i Józefy, Aleksandra, blisko współpracującego ze swoim bratem cioteczynym Tomaszem Potockim, którego siostry (Teresa Maria i Paulina Apolonia) kolejno wychodziły za mąż za Wielopolskiego¹¹.

⁷ AGAD, *II Rada Stanu...*, art. 52–65, sygn. 126, *Prawo o szlachectwie...*, art. 52–65, s. 241–257.

⁸ AGAD, *II Rada Stanu...*, *Organizacja Heroldii*, sygn. 129.

⁹ W przeciwieństwo do jego pierwotnego syna Aleksandra, który znany jest choćby z działalności redakcyjnej w „Rocznikach Gospodarstwa Krajowego” oraz Towarzystwie Kredytowym Ziemińskim. *Vide*: Z. Stankiewicz, *Ostrowski Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXIV, Wrocław 1979, s. 538–540; *Dzieje Maluszyna i jego dziedziców, z opowiadania i z pamięci zebrane przez hrabinę Helenę [z Morstinów] Ostrowską*, red. A.J. Zakrzewski, Warszawa 2009, *passim*; K. Studnicka-Mariańczyk, *Siedziba ziemiańska Korabitów Ostrowskich w Maluszynie*, Warszawa 2014, *passim*; J. Kita, *Nadpilickie majątki ziemskie Ostrowskich z Maluszyna w XIX wieku w świetle archiwum rodzinnego*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2002, t. III, s. 145–146.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Łodzi [dalej: APŁ], Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna [dalej: AOPM], *Papiery osobiste Wojciecha Ostrowskiego, syna Michała*, sygn. II/66.

¹¹ Ojcem Józefy był Aleksander Potocki, minister policji w Księstwie Warszawskim, a przede wszystkim dziadek Tomasza Ostrowskiego. *Vide*: J. Kita, *Tomasz Potocki (1809–1861). Ewolucja postaw ziemianina polskiego*, Łódź 2007, s. 75, 77, 109–116; Z. Stankiewicz, *Ostrowski...*

W środowisku ziemiańskim małżeństwo Ostrowskich było znane i cenione. Józefa dbała o patriotyczne wychowanie własnych dzieci i wnuków oraz bratanków, natomiast Wojciech zasłynął nie tylko umiejętnym gospodarowaniem w dobrach, ale przede wszystkim swoją działalnością publiczną¹².

Nic dziwnego zatem, że dziedzic podjął starania o potwierdzenie szlachectwa swojej familii zaraz po ogłoszeniu przez cara ukazu i *Prawa o szlachectwie*, czego dowodzą dokumenty zachowane w jego osobistych papierach. W połowie listopada uzyskał on bowiem od Komisji Województwa Kaliskiego potwierdzenie, że jego nazwisko figuruje pod numerem trzecim w Księdze Obywatelskiej Stanu Szlacheckiego z powiatu radomskiego (powinno być radomszczańskie). Jak pamiętamy, wspomniane akty normatywne zostały wydane z końcem czerwca/początkiem lipca. Termin wystawienia zaświadczenia wydaje się więc optymalny, biorąc pod uwagę długość procedur urzędowych oraz liczbę pism, które ziemianin powinien dołączyć do wniosku przeznaczonego dla Heroldii¹³. Tym bardziej, gdy przypomnimy sobie, że na podstawie art. 24 samo wpisanie do tejże Księgi nie stanowiło dowodu szlachectwa. Można zatem przypuszczać, że Ostrowski wystosował w tej sprawie odpowiednie podanie już z końcem kompletowania zaświadczeń.

Kolejne archiwalia pochodzą z końca roku i wskazują, jak problematyczny mógł być proces potwierdzania szlachectwa. W dniu 24 listopada/6 grudnia 1836 r. Prezes Trybunału Cywilnego Województwa Kaliskiego nadał do Wojciecha Ostrowskiego pismo, w którym odmówił legalizacji kopii dokumentów wykonanych przez rejenta Emeryka Wysockiego. Były to odpisy papierów przodków dziedzica Maluszyna znajdujące się w jego domowym archiwum. Urzędnik argumentował swoją decyzję reskryptem Komisji Rządowej Sprawiedliwości oraz przepisami notarialnymi jasno określającymi, że „rejentom z tych akt wolno wydawać wypisy urzędowe i poświadczać ich zgodność, których oryginały mają w ich posiadaniu”¹⁴. Odpowiedź Ostrowskiego nadana 30 listopada/12 grudnia 1836 r. sugeruje prawdopodobne nieporozumienie zaszłe między Prezesem i dziedzicem. Zwierzchnik Trybunału zaznaczył bowiem, że duplikaty poświadczone przez Wysockiego nie byłyby uznane przez Heroldię Królestwa Polskiego i poradził Korabie, by przekazał wspomnianej instytucji oryginały dyplomów lub

s. 538. Więcej o Aleksandrze Wielopolskim *vide*: Z. Stankiewicz, *Dzieje upadku i wielkości Aleksandra Wielopolskiego*, Warszawa 1967.

¹² J. Kita, *Tomasz Potocki...*, s. 77, 78–79; K. Studnicka-Mariańczyk, *op. cit.*, s. 23.

¹³ Teżę o natychmiastowym wręcz zbieraniu przez Ostrowskiego wszelkich potrzebnych świadectw potwierdza kolejne pismo zachowane w AOPM. Dziedzic wyjaśnia w nim bowiem, że już w maju–czerwcu zlecił notariuszowi Emerykowi Wysockiemu wykonanie kopii dokumentacji z jego rodzinnego archiwum. *Vide*: APL, AOPM, *Papiery osobiste...*

¹⁴ *Ibidem*. W księgach notarialnych Emeryka Wysockiego nie występuje jakikolwiek dokument poświęcony sprawie legitymacji szlachectwa przez Wojciecha Ostrowskiego. *Vide*: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, *Akta kancelarii notariusza Emeryka Wysockiego w Radomsku 1830–1854*, księga z 1836 r. – sygn. 6, księga z 1837 r. – sygn. 7.

uzyskał wypisy z dawnych archiwów polskich, gdzie dozorujący je archiwista potwierdzi ich zgodność. Ziemianin w swoim piśmie wyjaśnił, że jego celem nie było odsyłanie do Heroldii odpisów wykonanych przez rejenta. Wręcz przeciwnie – planował przekazać wspomnianej instytucji autentyki ze swojego domowego archiwum, ponieważ wątpił, „aby w Metryce Koronnej znaleźć się mogły dowody, kiedy w różnych epokach Kraju naszego papierów wiele zatraconych zostało”. Jednocześnie jednak nie chciał utracić rodzinnej dokumentacji i dlatego postanowił zlecić notariuszowi Wysockiemu sporządzenie duplikatów¹⁵. Trudno dziwić się decyzji Ostrowskiego, ponieważ życiorys jego ojca Michała pozwalał mu powziąć starania o uzyskanie szlachectwa dziedzicznego. Warto w tym miejscu wspomnieć najważniejsze punkty biogramu nieżyjącego w tym czasie poprzedniego seniora rodu.

Według ustaleń Wacława Szczygielskiego urodzony w 1738 r. Michał Ostrowski zawdzięczał karierę swojemu ojcu Kazimierzowi. Dzięki jego protekcji młody Ostrowski znalazł się najpierw na dworze kasztelana krakowskiego Stanisława Poniatowskiego, a następnie w 1762 r. rozpoczął służbę u jego najmłodszego syna, także Michała – przyszłego prymasa Rzeczypospolitej. W dwa lata później po rekomendacji swojego imiennika został dworzaninem ostatniego władcy Korony i Litwy, dochowując mu wierności do końca jego panowania. Karierę wojskową rozpoczął natomiast już w 1756 r., zostając chorążym u Kazimierza Poniatowskiego. Dziesięć lat później uzyskał nominację w chorągwi Andrzeja Mokronowskiego. W 1773 r. wręczono mu patent na pułkownika wojsk koronnych, rok później zaś na porucznika kawalerii narodowej w oddziale podkomorzego dobrzyńskiego, Józefa Podoskiego. W 1782 r. odsprzedał jednak porucznikostwo, wycofując się z czynnej służby wojskowej, choć zatrzymał rangę pułkownika, zastrzegając jednocześnie swoją zależność bezpośrednio od króla, a nie od Departamentu Wojskowego¹⁶.

Wraz z nominacjami wojskowymi Ostrowski otrzymywał kolejne nadania ziemskie. W 1772 r. otrzymał wieś królewską Orzechów w powiecie radomskim województwa sieradzkiego, w 1774 r. pojezuickie dobra Kruszewo, Głuchowo i Głuchówek w powiecie piotrkowskim, w 1775 r. konstytucją sejmu rozbiorowego otrzymał na prawie lennym wieś Szenderówkę z Budą Potasową w województwie kijowskim¹⁷. W 1778 r. po śmierci podstolego sieradzkiego Tomasza Mączyńskiego nominowano na ten urząd właśnie Michała Ostrowskiego. W tym samym roku posłował z tegoż województwa na sejm, na którym został sędzią sejmowym z prowincji wielkopolskiej. Z końcem kadencji (w 1780 r.) powołano go do Komisji *Bonis Ordinis* Sieradza, w której zasiadał do 1792 r. Skupiając się na pracach sejmiku sieradzkiego, w 1786 r. został posłem na sejm, na którym wybrano go do

¹⁵ APL, AOPM, *Papiery osobiste...*

¹⁶ W. Szczygielski, *Ostrowski Michał h. Korab*, [w:] *PSB*, t. XXIV, s. 569–570.

¹⁷ Wymienione dobra pojezuickie odsprzedał jednak w 1801 r., a dobra w województwie kijowskim odstąpił w 1777 r. bratankowi królewskiemu, także Stanisławowi. *Wid. ibidem*, s. 570.

komisji mającej skontrolować prace Rady Nieustającej. Wspomniany W. Szczygielski wymienił w opracowanym przez siebie biogramie Ostrowskiego jeszcze inne pomniejsze funkcje publiczne przyznawane szlachcicowi. Służba wojskowa i późniejsza działalność państwowa zaowocowała przyznaniem mu w 1792 r. Orderu Św. Stanisława¹⁸.

Pierworodny syn przedstawionego pokrótce wojskowego i działacza sejmowego także pełnił kilka urzędów publicznych. Zwracając się do Komisarza Województwa Kaliskiego z prośbą o ich potwierdzenie, dziedzic Maluszyna wymienił sprawowanie przez niego funkcji pośta z powiatu radomskiego w latach 1809–1812, zaznaczając jednocześnie, że w tym samym okresie piastował urząd Prezesa Rady Obywatelskiej miasta Radomska. Ponadto przez dwa lata (1815–1817) był Radcą Obywatelskim z Województwa Kaliskiego w mieście wojewódzkim Kaliszu, a od 1808 r. do „obecnej chwili” (tj. do 1836 r.) był wójtem gminy. Wiadomo również, że od 1812 r. był prezesem Kaliskiej Rady Powiatowej, a w 1830 r. został senatorem-kasztelanem¹⁹.

Kolejne dokumenty to datowane na 2/14 grudnia 1836 r. tzw. przedstawienie oraz specyfikacja dołączonych aneksów, czyli ostateczna wersja wniosku przesłanego do Heroldii. Ziemianin wyraźnie zazaczył, że zamierza starać się na podstawie wymienionych dowodów o szlachectwo dziedziczne. Na wstępie wymienił wypis z herbarza autorstwa Wojciecha Wielądki, w którym została opisana rodzina Ostrowskich herbu Korab²⁰. Opis zawarty we wspomnianym pięciotomowym dziele Wojciech potwierdził, dodając akt urodzenia swojego ojca. Następnie dołączył jego patent na pułkownikostwo z 1779 r. oraz dyplom przyznania mu Orderu Św. Stanisława. Kolejne trzy dowody dotyczyły kupna dóbr Maluszyn z przyległościami, ich działu po śmierci Kazimierza Ostrowskiego i potwierdzenia przez administrację pruską stanu hipotecznego w rodzie Ostrowskich w 1796 r. Po akcie śmierci Michała wymienione zostały dokumenty dotyczące wnioskodawcy: jego

¹⁸ Warto w tym miejscu wymienić kilka z nich: w 1787 r. członek Sądu Zadornego Referendarii Koronnej; w 1789 r. komisarz na powiat radomski dla ustalenia zysków z tamtejszych dóbr ziemskich duchownych i świeckich; z końcem tegoż roku wybrany w skład komisji porządkowej cywilno-wojskowej powiatów radomskiego i piotrkowskiego. *Ibidem*, s. 570, 571.

¹⁹ APL, AOPM, *Papiery osobiste...*; Z. Stankiewicz, *Ostrowski...*, s. 538. W zbiorach łódzkiego archiwum znajdują się osobne teczki poświęcone aktywności publicznej Wojciecha Ostrowskiego, *vide*: APL, AOPM, *Akta Wojciecha Ostrowskiego dotyczące jego działalności publicznej 1809–1837*, sygn. II/4; *Akta Wojciecha Ostrowskiego dotyczące jego działalności w Radzie Powiatowej Radomskiej 1807–1817*, sygn. II/5; *Akta Wojciecha Ostrowskiego dotyczące jego działalności w Radzie Wojewódzkiej Kaliskiej 1819–1823*, sygn. II/6.

²⁰ Według Wielądki Ostrowscy byli spowinowaceni także z Łaskimi herbu Korab. W pracy historyk podał także funkcje publiczne pełnione przez Michała. Ostrowscy herbu Korab zostali wymienieni także w zbiorze nazwisk szlacheckich z 1790 r. *Vide*: *Heraldyka, czyli opisanie Familii, krwi związku szlachty polskiej, y W. X. Litt: z ich herbami*, wyd. Wojciech Wincenty na Wielądkach Wielądek, t. V, Warszawa 1789, s. 273–276; P.N. Małachowski, *Zbiór nazwiska szlachty z opisem herbów własnych familiom zostającym w Królestwie Polskim i Wielkim Xęstwie Litewskim*, t. I, Łuck 1790, s. 267.

akt urodzenia, poświadczenie hipoteczne z 1828 r. dowodzące, że wspomniane dobra są od 1738 r. w posiadaniu Korabitów Ostrowskich oraz metryki urodzeń jego dzieci (Aleksandra i Adelajdy) i jego wnuka (Augusta – syna Aleksandra). Na sam koniec Wojciech załączył wypis z Księgi Obywatelskiej Stanu Szlacheckiego oraz pismo od Komisarza Wojewódzkiego zaświadczające o sprawowanych funkcjach publicznych²¹.

Trudno stwierdzić, czy przedstawienie i specyfikacja zostały wysłane w terminie odnotowanym na dokumentach. W zbiorze znajduje się bowiem jeszcze jedna specyfikacja o identycznej treści, datowana na 19/31 stycznia 1837 r. W przeciwieństwie do pierwszej jest ona ostemplowana urzędowymi pieczęciami. Być może wcześniejszy spis aneksów był zaledwie brudnopisem, a właściwe pismo zostało ostatecznie przekazane do urzędu dopiero w styczniu. Można także przypuszczać, że Ostrowski nie dopełnił pewnych formalności administracyjnych i poprzedni wniosek został cofnięty. Przypuszczalnie Heroldia odrzuciła pierwszą dokumentację przez błędne poświadczenie z Księgi Obywatelskiej. W drugiej specyfikacji bowiem Ostrowski dołączył zaświadczenie od Komisarza Wojewódzkiego datowane na 23 grudnia/7 stycznia 1837 r. (jak pamiętamy, wcześniejsze zostało wystawione na 16/28 listopada 1836 r.). Po porównaniu oby wykazów ujawniają się także pewne różnice formalne. Na wstępie od razu można zauważyć, że wypunktowane aneksy różnią się kolejnością, a zamyka je punkt o dodaniu do wniosku załącznika w postaci odmalowanego herbu Korab, którym posługiwali się Ostrowscy²². Na końcu dokumentu widnieje adnotacja, że dowody dołączone w postaci 16 aneksów zostały przyjęte przez Heroldię pod numerem 871 w dniu 1/13 marca 1837 r. w Warszawie.

Ostatni dokument w zbiorze łódzkiego archiwum to pismo z 4 lutego 1837 r. adresowane do stojącego na czele Heroldii Colonna hrabiego Walewskiego²³. Ostrowski nie ukrywał w nim swojego oburzenia wobec obowiązku udowodniania przez siebie swojego pochodzenia, o czym świadczą pierwsze zdania

²¹ APŁ, AOPM, *Papiery osobiste*....

²² W indeksie styczniowym po aneksie o wypisie z *Heraldyki* przyłączono kontrakt na kupno dóbr Maluszyn z 1738 r. Następne punkty (od metryki urodzenia Michała do wykazu hipotecznego poświadczającego przynależność Maluszyna do Korabitów Ostrowskich na 99 lat) zostały wymienione bez zmian, w przeciwieństwie do ostatnich pięciu pozycji. Dziedzic bowiem najpierw wymieniał sprawowane przez siebie funkcje publiczne, kończąc na przyłączeniu aktów urodzenia swoich dzieci i wnuka. Cf. APŁ, AOPM, *Papiery osobiste*....

²³ Nie chodzi tu oczywiście o Aleksandra Colonna-Walewskiego, syna Napoleona, lecz o noszącego te same imiona Aleksandra Colonna-Walewskiego herbu Pierzchała, senatora-kasztelana Królestwa Polskiego, członka Rady Stanu i rosyjskiej Rady Państwa. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że sekretarzem w Heroldii był jego bratanek Karol, ożeniony z Ludwiką z Potockich. Była ona stryjeczną siostrą wspomnianego Tomasza Potockiego. *Vide*: M. Karpieńska, *Senatorowie, posłowie i deputowani Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, Warszawa 2002, s. 92; J. Kita, *Tomasz Potocki*..., na s. 36–53 wywód genealogiczny Potockich, w przyp. 173 na s. 53 adnotacja o Ludwice z Potockich.

zamieszczone w przedstawieniu. Mężczyzna stwierdził w nich bowiem, że „prędzej bym się śmierci spodziewał, aniżeli mógłbym być przewidzieć, abym kiedyś miałem [*sic!*] się legitymować z dowodów szlachectwa”. Poskarżył się również, że „niemało miałem pracy w szukaniu po szpargałach moich arkanatów [*sic!*] w papierach zniszczonych” wszystkich możliwych zaświadczeń dowodzących prawa posługiwania się herbem przez rodzinę Ostrowskich²⁴. Na koniec Korabita poinformował, że złożył specyfikację w dwóch egzemplarzach, a w celu szybszego dostarczenia dokumentacji upoważnił do jej przekazywania Józefa Kwiatkowskiego, będącego kandydatem do warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej.

Jak pamiętamy ze specyfikacji datowanej na 23 grudnia/7 stycznia, Heroldia przyjęła wniosek Wojciecha w dniu 1/13 marca 1837 r. Za wyjątkiem omówionych dokumentów nie natrafiamy na jakiegokolwiek inne pisma związane ze staraniami Korabity o uznanie szlachectwa. Trudno więc stwierdzić, czy w tym czasie między wnioskodawcą a urzędem była utrzymywana jakakolwiek korespondencja. Niemniej jego podanie zostało rozpatrzone pozytywnie przez Heroldię na posiedzeniu w dniu 5/17 marca i przesłane 11/23 marca przez hrabiego Walewskiego do Sekretarza Stanu. Warto w tym miejscu wspomnieć, że na wyciągu z protokołu stwierdzono, że Ostrowski dołączył 18 aneksów (w specyfikacji wymienionych było 16), a w samym uzasadnieniu odniesiono się jedynie do odznaczenia jego ojca Orderem Św. Stanisława oraz poświadczenia o wpisaniu Korabitów do ksiąg szlacheckich przed pojawieniem się *Prawa o szlachectwie*. W dniu 20 marca/1 kwietnia 1837 r. II Rada Stanu na podstawie opinii Heroldii przyznała szlachectwo dziedziczne z tytułu nabytego przed ogłoszeniem prawa z 1836 r. 97 osobom – w tym Wojciechowi Ostrowskiemu herbu Korab odnotowanemu pod numerem 48²⁵. Zgodnie z art. 60 *Prawa o szlachectwie* Ostrowskim wydane zostało świadectwo potwierdzające ich pochodzenie²⁶.

Jak już zaznaczono, materiały przedstawione w tym tekście są zaledwie przyczynkiem mogącym w niewielkim stopniu zarysować szeroki problem, który po 1836 r. pojawił się wśród szlachty Królestwa Polskiego. Dla tejże grupy społecznej, przyzwyczajonej do określonej pozycji w państwie, udowadnianie swoich przywilejów było doświadczeniem upokarzającym. Wypada sądzić, że nie wszyscy mogli się z tym pogodzić, zwłaszcza gdy musieli czynić to wobec władzy zaborczej. Groźba utracenia poszanowania i przede wszystkim majątku zmuszała jednak do ukorzenia się przed ustawodawstwem rosyjskim i rozpoczęcia żmudnej oraz niepewnej procedury. Niepewnej bowiem, jeśli tak znana i szanowana osoba, jaką był Wojciech Ostrowski, napotykała drobne problemy w swoich staraniach o legitymizację szlachectwa (co prawda głównie formalne, które zawsze

²⁴ APL, AOPM, *Papiery osobiste...*

²⁵ AGAD, *II Rada Stanu...*, *Przyznanie szlachectwa 1837*, sygn. 142, k. 2, 5, 6, 34, 35, 41; *Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodatkiem krótkiej informacji o dowodach szlachectwa*, Warszawa 1851, s. 176, 267.

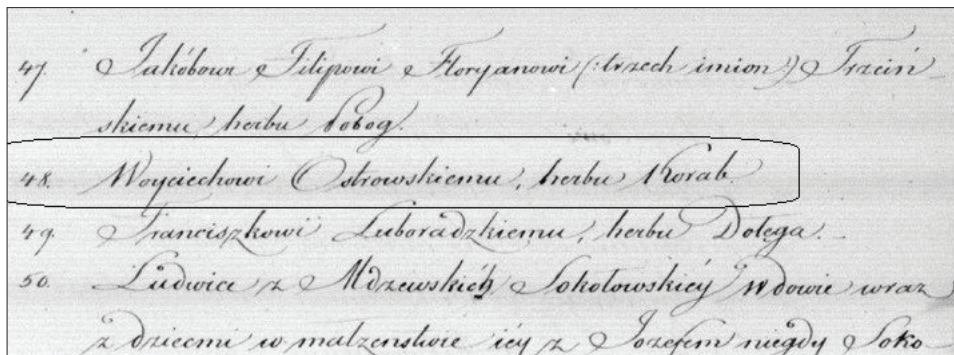
²⁶ APL, AOPM, *Papiery osobiste Aleksandra Ostrowskiego*, sygn. II/72.

1. Obecne przedstawienie herbu Korab²⁷

mogły być rozwiązane dzięki pomocy zaufanych osób zatrudnionych w administracji), to możemy sobie wyobrazić, z czym borykała się tzw. szlachta zaściankowa czy zagrodowa. Po pierwsze – tak jak w przypadku Wojciecha – tu też niezaprzeczalnie powszedni był problem braku odpowiednich dokumentów w archiwach rodzinnych. Wymuszało to podróż do określonej instytucji w celu uzyskania – za odpłatą – odpisów z oryginałów. Wszczęcie samego postępowania administracyjnego w Heroldii było także kosztowne. Szczególnie gdy nie miało się w kręgach urzędowych jakiegokolwiek bliższego znajomego mogącego czuwać nad całością procesu. Nie wszystkich przedstawicieli tej grupy stać było na przeprowadzenie kosztownej procedury uzyskiwania dokumen-

tów. Kolejnym kłopotem był krótki czas pozostawiony na złożenie wniosku oraz jego ewentualne uzupełnienie lub poprawę. Wnioskodawcy zamieszkujący tereny leżące w znacznej odległości od Warszawy nie mieli bowiem najmniejszego wpływu na przeszkody czekające na posłańców mających dostarczyć nadane przez nich pisma. Również pozbawienie możliwości odwołania się od negatywnej decyzji Heroldii w znacznym stopniu ograniczało możliwość uzyskania potwierdzenia szlachectwa przez drobnych przedstawicieli tej grupy. Jednocześnie przyznanie

2. Potwierdzenie przez II Radę Stanu szlachectwa Wojciecha Ostrowskiego wpisanego w protokole posiedzenia pod numerem 48

²⁷ Obecne przedstawienie herbu różni się od pierwotnej wersji. Piotr Nałęcz Małachowski w *Zbiorze nazwisk szlachty...* odnotował, że „w polu czerwonym korab żółty z masztem szarym. W hełmie nad koroną tą samą”. Współcześnie popularniejsza jest wersja ze złotą blankowaną wieżą. Cf. P.N. Małachowski, *op. cit.*, t. II, s. 62; T. Gajl, *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007, s. 163–164; i d e m, *Nowy herbarz polski*, Gdańsk–Gdynia 2011, s. 180.

herbu mogło skutkować uzależnieniem konkretnej osoby, rodziny czy całego rodu od władz rosyjskich, choć niewątpliwie poziom tej zależności uwarunkowany był stosunkiem samego szlachcica starającego się o utrzymanie swojej pozycji. Wydaje się jednak, że można zaryzykować stwierdzenie, że Heroldia nie spełniła w stu procentach swojego zadania, faktycznie bowiem skatalogowano uprzywilejowany stan, niemniej ustawodawcy rosyjskiemu nie udało się w pełni powiązać go z Cesarstwem Rosyjskim, na co wskazuje m.in. dalsza działalność spiskowa i konspiracyjna części ziemian.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

II Rada Stanu Królestwa Polskiego, 1807–1853, sekcja V – sprawy heraldyczne i tytułów honorowych 1833–1841, O szlachectwie [normatywy], sygn. 126.

II Rada Stanu Królestwa Polskiego, 1807–1853, sekcja V – sprawy heraldyczne i tytułów honorowych 1833–1841, Organizacja Heroldii, sygn. 129.

II Rada Stanu Królestwa Polskiego, 1807–1853, sekcja V – sprawy heraldyczne i tytułów honorowych 1833–1841, Przyznanie szlachectwa 1837, sygn. 142.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna, *Akta Wojciecha Ostrowskiego dotyczące jego działalności publicznej 1809–1837*, sygn. II/4.

Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna, *Akta Wojciecha Ostrowskiego dotyczące jego działalności w Radzie Powiatowej Radomskiej 1807–1817*, sygn. II/5.

Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna, *Akta Wojciecha Ostrowskiego dotyczące jego działalności w Radzie Wojewódzkiej Kaliskiej 1819–1823*, sygn. II/6.

Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna, *Papiery osobiste Aleksandra Ostrowskiego*, sygn. II/72.

Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna, *Papiery osobiste Wojciecha Ostrowskiego, syna Michała*, sygn. II/66.

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim

Akta kancelarii notariusza Emeryka Wysockiego w Radomsku 1830–1854, księga z 1836 r., syng. 6.

Akta kancelarii notariusza Emeryka Wysockiego w Radomsku 1830–1854, księga z roku 1837, sygn. 7.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dzieje Maluszyna i jego dziedziców, z opowiadania i z pamięci zebrane przez hrabinę Helenę [z Morstinów] Ostrowską, red. A.J. Zakrzewski, Warszawa 2009.

Heraldyka, czyli opisanie Familii, krwi związku szlachty polskiej, y W. X. Litt: z ich herbami, wyd. Wojciech Wincenty na Wielądkach Wielądek, t. V, Warszawa 1789.

- Małachowski P.N., *Zbiór nazwiska szlachty z opisem herbów własnych familiom zostającym w Królestwie Polskim i Wielkim Xęstwie Litewskim*, t. I, Łuck 1790.
- Prawo o szlachectwie z 25 VII/7 VII 1836 r.*, [w:] *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. XIX, s. 187–289.
- Spis szlachty Królestwa Polskiego z dodatkiem krótkiej informacji o dowodach szlachectwa*, Warszawa 1851.
- Ukaz carski z 25 VII/7 VII 1836 r.*, [w:] *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. XIX, s. 179–183.

OPRACOWANIA

- Gajl T., *Herbarz polski od średniowiecza do XX wieku*, Gdańsk 2007.
- Gajl T., *Nowy herbarz polski*, Gdańsk–Gdynia 2011.
- Karpińska M., *Senatorowie, posłowie i deputowani Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, Warszawa 2002.
- Kita J., *Nadpilickie majątki ziemskie Ostrowskich z Maluszyna w XIX wieku w świetle archiwum rodzinnego*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2002, t. III, s. 139–153.
- Kita J., *Tomasz Potocki (1809–1861). Ewolucja postaw ziemianina polskiego*, Łódź 2007.
- Stankiewicz Z., *Dzieje upadku i wielkości Aleksandra Wielopolskiego*, Warszawa 1967.
- Stankiewicz Z., *Ostrowski Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 538–540.
- Studnicka-Mariańczyk K., *Siedziba ziemiańska Korabitów Ostrowskich w Maluszynie*, Warszawa 2014.
- Szczygielski W., *Ostrowski Michał h. Korab*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 569–570.

ADRIANNA CZEKALSKA

Wojciech Korabita Ostrowski's efforts for the legitimacy of the nobility in the Heroldia of the Kingdom of Poland

The aim of the work is to briefly present the procedure for the recognition of the nobility by the Heroldia of the Kingdom of Poland. The basic source material used in the text is the incomplete documentation of Wojciech Korabita Ostrowski which is kept in the Archives of Ostrowski and Potocki from Maluszyn, located in the State Archives in Łódź. The deficient archives were supplemented, as far as possible, with the files and lists of the Second Council of State and the Herold locates in the Central Archives of Historical Records in Warsaw.

The article has a contributory nature, but it seems that the actions taken by one of the landlords described above can give an idea of the problems the nobility had faced after the Russian Empire's obligation to prove its origin. The collected source database shows formal and administrative problems, which in the case of minor nobles could result in degradation in the social hierarchy.

Keywords: the Heroldia of the Kingdom of Poland, nobility, recognition of nobility, Wojciech Ostrowski, Ostrowski family from Maluszyn.